

УДК 343.8

*Рудницьких М. І.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри пенітенціарної діяльності
Інституту кримінально-виконавчої служби*

ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ ДІЙ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 391 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ЗА ЧИ ПРОТИ

Стаття присвячена розгляду питання декриміналізації дій, передбачених статтею 391 Кримінального Кодексу України. Проаналізовано недоліки техніко-юридичного характеру та проблеми застосування даної норми на основі проведеного соціологічного опитування працівників Державної кримінально-виконавчої служби України та засуджених до позбавлення волі. Обґрунтовано необхідність внесення змін до статті 391 Кримінального кодексу України у запропонованій автором редакції.

Ключові слова: позбавлення волі; злісна непокоря законним вимогам адміністрації; декриміналізація; дільниця посиленого контролю; злісний порушник.

Статья посвящена рассмотрению вопроса декриминализации статьи 391 УК Украины. Проанализированы недостатки технико-юридического характера и проблемы применения данной нормы на основе проведенного социологического опроса работников Государственной уголовно-исполнительной службы Украины и осужденных к лишению свободы. Обосновывается необходимость внесения изменений в статью 391 Уголовного кодекса Украины в предложенной автором редакции.

Ключевые слова: лишение свободы; злостное неповиновение законным требованиям администрации; декриминализация; участок усиленного контроля; злостный нарушитель.

Постановка проблеми. Стаття 391 Кримінального Кодексу (КК) України «Злісна непокоря законним вимогам адміністрації виправної установи» тривалий час є підставою обговорення серед вчених, правозахисників та працівників Державної кримінально-виконавчої служби України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, питання кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань розглядалися у

працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі кримінального та кримінально-виконавчого права, зокрема: М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, І. Г. Богатирьова, П. А. Вороб'я, І. А. Гельфанда, А. П. Гетьмана, А. П. Геля, О. М. Джужи, Т. А. Денисової, В. П. Ємельянова, А. В. Кирилюка, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, Л. Г. Крахмальника, П. П. Михайленка, С. С. Мірошниченка, В. І. Осадчого, Ю. В. Орла, М. І. Панова, О. І. Плужник, В. К. Сауляка, А. В. Савченка, В. В. Сташица, В. М. Трубникова, П. Л. Фріса,

С. С. Яценко та ін. Незважаючи на плідну наукову дискусію стосовно доцільності існування даної норми, усе ж не дійшли єдиної думки щодо її.

Постановка завдання. Метою даної статті є спроба вдосконалення диспозиції статті 391 КК України. Однак останні зміни пов'язані, з активним реформуванням Державної кримінально-виконавчої служби України, розробкою проекту Закону України «Про пенітенціарну систему», активізували вимоги правозахисників «скасування зазначеної норми як системи залякування та знущання над засудженими, необґрунтованого застосування до них заходів дисциплінарного впливу» [1].

Виклад основного матеріалу. Важливим аргументом на користь декриміналізації зазначеної статті є пряма вказівка на це в Рекомендації Європейського комітету з запобігання катуванням за результатами візиту в Україну у 2016 році.

Окремо варто відмітити 391 КК України має низку недоліків як змістовного, так і техніко-юридичного характеру, не повністю узгоджується з нормами Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України і потребує удосконалення [2].

Виникають проблеми при застосуванні даної статті до засуджених, з огляду на внесені зміни до статті 134 КВК України, поміщення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) проводиться за рішенням суду. У разі прийняття на засіданні дисциплінарної комісії рішення про поміщення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) адміністрація установи виконання покарань протягом двадцяти чотирьох годин направляє до суду відповідне

клопотання (подання) разом із рішенням комісії. Така процедура уповільнює процес застосування до особи найсуворішого дисциплінарного стягнення, нівелює саме дисциплінарне стягнення, хоча й робить цей процес більш відкритим і певною мірою справедливим.

Коли ми говоримо про декриміналізацію статті 391 КК України, то варто погодитися із висновком про те, що в нинішньому вигляді ця стаття дійсно не може продовжити існування, однак для того щоб повністю зняти кримінальну відповідальність за дане діяння необхідно орієнтуватися не на форму чи вимоги вузької групи осіб, а на потреби усього суспільства у разі, якщо дана норма є не потрібною або навіть шкідливою.

Ідея статті 391 КК України полягає в тому, що засуджений систематично порушує порядок відбування покарання у кримінально-виконавчих установі і засоби дисциплінарного характеру є не дієвими стосовно цієї особи, більше того сам порядок відбування покарання недостатньо ефективний – в ідеалі якщо особа постійно порушує норми, встановлені законодавством, відмовляється виконувати обов'язки її як засудженого – це свідчить об'єктивно про проблеми виправлення, відмови від правослухняної поведінки. Чи дійсно у її діях є склад злочину, а таке діяння має суспільну небезпеку саме для формування складу злочину – питання неоднозначне. Однак варто погодитися з думкою, що суб'єкт цього злочину спеціальний – особа, яка відбуває покарання у вигляді обмеження волі або у вигляді позбавлення волі. Це свідчить про те, що на цей суб'єкт покладено правообмеження, якого немає у вільних

громадян – обов'язок виконувати законні вимоги адміністрації установи виконання покарань. Водночас, на вільних громадян поширюється подібний обов'язок – виконувати законні вимоги поліції. Разом з тим відмінність цих двох обов'язків полягає не лише у вимогах та суб'єктах, які ставлять ці вимоги, а й у підвищеній відповідальності засуджених за невиконання законних вимог працівника правоохоронного органу [3, с. 101].

Зарубіжний досвід свідчить про те, що дійсно аналогів такої статті в інших законодавчих системах не представлено, однак проводити такий аналіз виключно за однією статтею не є коректним з огляду на те, що необхідно системно порівнювати правові засади виконання покарань та запобігання вчинення дій, пов'язаних з невиконанням законних вимог працівників установ виконання покарань загалом, адже не застосовуючи кримінальну відповідальність, у зарубіжних країнах представлений широкий спектр процедурних інструментів, не доступних у застосування в чинному законодавстві України. Сюди можна віднести: динамічну безпеку, механізми та інструменти реабілітації, оцінку ризиків, а також покамерний спосіб тримання засуджених. А брати до уваги зарубіжний досвід важливо тільки системно, а не вибірково. Поки що в українській системі виконання покарань превалюють примусові засоби впливу на засуджених. Так, 80 % опитаних працівників Державної кримінально-виконавчої служби України вважають, що саме поміщення до дисциплінарного ізолятору чи приміщення камерного типу є найбільш ефективним засобами

впливу на особу, яка систематично порушує встановлений порядок виконання і відбування покарання. Це не проблема працівників установ виконання покарань, скільки державної політики у даній сфері. На сьогодні більша увага приділена функціонуванню новоствореного органу пробації, залишаючи позаду вдосконалення соціально-виховної та реабілітаційної роботи із засудженими в установах виконання покарань.

При декриміналізації статті 391 КК України 67 % опитаних працівників установ виконання покарань впевнені, що криміногенна ситуація в установах виконання покарань погіршиться. І той же час 77 % не погоджуються із рішенням декриміналізації вищезгаданої статті. Думка працівників з цього приводу у своїй більшості зводиться до того, що відміна статті порушить ще більше баланс між дотриманням правопорядку та забезпеченням безпеки на користь засуджених.

У разі відміни кримінальної відповідальності за злісне невиконання законних вимог адміністрації – саме явище недотримання вимог залишається, однак прибираються будь-які методи протидії даному негативному явищу. Варто враховувати певну загальнопревентивну функцію статті 391 КК України – 46 % відсотків засуджених визнають дієвим заходом морального впливу саме існування даної норми.

На сьогодні декриміналізація статті 391 КК України є такою, що може призвести до погіршення криміногенної ситуації в установах виконання покарань (далі – УВП), вплине на забезпечення безпеки в УВП, не враховуючи психологічне сприйняття такої відміни як засу-

дженими так і працівниками. Для такої декриміналізації необхідна база у вигляді стабільно працюючої системи виконання покарань, альтернативні дисциплінарні та соціально-виховні засоби та методи роботи із засудженими, направлені на попередження та або припинення протиправних дій з боку засуджених, укомплектовані штати кваліфікованих працівників, які обізнані та впроваджують у свою діяльність елементи динамічної безпеки, а найголовніше – чітка та апробована стратегія роботи із засудженими, що систематично порушують порядок відбування покарання

Водночас, як вже було встановлено, потребує зміни сама диспозиція, а також є потреба у вдосконаленні практики застосування даної статті: наявна постанова пленуму є застарілою і просто неможливо нею керуватися у своїй діяльності. Відсутність чіткого визначення окремих термінів, таких як «злісна непокора», «інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій», призводять до необґрунтованого застосування даного покарання і, як наслідок, в окремих випадках певним зловживанням.

Однак для визначення суспільної небезпеки даного злочину, його впливу на забезпечення безпеки в УВП недостатньо соціологічного опитування працівників та засуджених, а також аналізу статистичних даних. Враховуючи вище вказане, пропонуємо два варіанти:

1. Накласти мораторій на застосування статті 391 КК України з 01.01.2018 до 01.01. 2019 рр. Протягом цього часу варто ретельно збирати та аналізувати статистичні дані щодо вчинення засудженими дисци-

плінарних правопорушень, криміногенної обстановки в середині УВП та інших показників, що характеризують роботу в цілому. Одним із аргументів проти декриміналізації статті 391 КК України є те, що вона має загальнопревентивний характер (нагадаємо, що ч. 2 статті 50 КК України передбачає як одну з цілей покарання – загальну та спеціальну превенцію) та допомагає підтримувати правопорядок лише своїм існуванням. Щодо загальної превенції, то виникають певні суперечності з огляду на те, що поки що не існує конкретних соціологічних досліджень цієї проблеми, тому складно сказати наскільки ефективно вирішується проблема загального попередження завдяки покаранню [4, с. 8]. На думку деяких вчених, загальна превенція являє собою залякування – воно є історично сформованим і обґрунтованим, очікувано результативним засобом превентивного впливу і таким, що переважно має місце. Побуває думка, що загальна превенція ефективно впливає тільки на нестійких осіб, схильних до вчинення злочинів [5, с. 43]. Водночас численні кримінологічні дослідження до цього часу не надали прямих та чітко сформульованих доказів того, що залякування спрацьовує [6, с. 105]. Такий мораторій дозволить побачити тенденцію зміни обстановки в середині УВП. Разом із тим, необхідно рекомендувати Верховному Суду України на основі прийнятих вироків стосовно 391 КК України розробити нову постанову пленуму щодо застосування даного виду покарання. Проводити круглі столи та обговорення із залученням органів суду та прокуратури, а також практичних працівників стосовно подальшої не-

обхідності існування означеної статті. За результатами даних, отриманих під час дії мораторію, та попередніх років, можливо буде визначити подальшу доцільність існування зазначеної норми.

2. Вдосконалити диспозицію статті, вилучивши адміністративну преюдицію, а також зменшивши коло засуджених, до кого вона може бути застосована.

Так як це крайній захід реагування, повинні застосовуватися всі засоби дисциплінарного, організаційного, соціально-виховного впливу. Так, у кожній виправній колонії (окрім мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами тримання) створюється дільниця посиленого контролю, поміщення і переведення до якої вже давно ставали предметом наукових дискусій. Утворення цієї дільниці та порядок тримання у ній засуджених передбачені у ч. 1, 4 ст. 94, ст. 97 КВК України. Зокрема ст. 97 КВК України передбачає, що у дільниці ПК виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки засудженим встановлюється режим, передбачений у виправній колонії максимального рівня безпеки, а засуджені у дільниці посиленого контролю виправних установ максимального рівня безпеки тримаються у приміщеннях камерного типу. Крім того, відповідно до п. 16 Правил у дільниці посиленого контролю виправних колоній засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції окремо від інших засуджених, у спеціально обладнаних приміщеннях (камерах).

У дільниці посиленого контролю тримаються засуджені, які систе-

матично (два та більше разів) вчиняють злісні порушення установленого порядку відбування покарання, що загрожують безпеці персоналу, засуджених або інших осіб. У виправних колоніях для тримання засуджених жінок дільниця посиленого контролю не створюється.

Дана підстава свідчить про те, що у дільниці посиленого контролю тримаються засуджені, які потребують додаткового нагляду, становлять певну суспільну небезпеку, а подальше невиконання ними вимог адміністрації інколи є принциповою позицією недотримання вимог чинного законодавства.

Видається можливим обмежити коло суб'єктів, передбачених ст. 391 КК України, та подати диспозицію у такій редакції:

«Злісна непокора законним вимогам адміністрації установи виконання покарань або інша протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі та перебуває у дільниці посиленого контролю».

На рівні з цим, усе ж необхідно вдосконалити судову практику в справах про злочини, пов'язані порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі, адже наявна Постанова пленуму Верховного Суду України датується 1993 роком з останніми змінами у 1997 році і все існує потреба у розтлумаченні окремих положень для уникнення зловживання. Цей документ повинен був сприяти правильному застосуванню ст. 183-3 КК УРСР: у подальшому практика показала, що і адміністрація ВТУ, яка проводила дізнання по таких справах, і органи прокуратури, що здійснюва-

ли нагляд за законністю в діяльності ВТУ, і суди, що розглядали відповідні кримінальні справи, допускали помилки при застосуванні кримінального законодавства у справах про злочини, передбачені ст. 183-3 КК УРСР [7]. Так, у постанові досі йдеться мова про виправно-трудова установи, а також норма, яка тлумачиться, вже не існує. Усе це примушує сумніватися в можливості використовувати дану Постанову взагалі.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, варто зазначити, що застосування судом даної норми у такому формулюванні є неприпустимим. Дійсно, існує нагальна потреба у внесенні запропонованих у даній статті змін. Видається, що обидва варіанти мають свої переваги та недоліки та можуть ставати предметом наукових дискусій.

Список використаних джерел

1. Деякі законодавчі проблеми пенітенціарної системи та їх розв'язання під час останньої робочої зустрічі профільного комітету. URL.: <https://aue.org.ua/viluchennya-statti-391-kriminalnogo-kode/> Заголовок з екрана.
2. У Верховному Суді України розглянуто проект Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України (щодо узгодження з нормами Кримінально-виконавчого кодексу України)» (реєстр. № 2073 від 14 лют. 2008 р.), внесений на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України Шкілем А. В.: URL.: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/73a0947d881b9949c225740900389d89?OpenDocument> Заголовок з екрана.
3. Човган В. О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування: монографія. Харків: Права людини, 2017. 608 с.
4. Ягунов Д. В. Загальна превенція як мета покарання (філософсько-правовий та кримінологічний аналіз). Збірник ст. з питань європ. інтеграції та права. / за ред. Д. В. Ягунова. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. 6. 178 с.
5. Полубинская С. В. Цели уголовного наказания /отв. ред. И. И. Карпец. М.: Наука, 1990. 142 с.
6. Лайне Матти Криминология и социология отклоненного поведения / пер. с фин. Хельсинки: Центр обучения тюрем. служащих, 1994. 173 с.
7. Бондарева К. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: історико-правовий аспект. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. URL.: file:///C:/Users/%D0%94%D0%B8%D0%BC%D0%B0/Downloads/Nzizvru_2017_1_17.pdf.

M. Rudnytskykh,

*Ph.D, associate professor, lecturer
of the Institute of Criminal-Execution Service*

FOR OR AGAINST THE DECRIMINALIZATION OF THE ARTICLE 391 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article is devoted to consideration of the decriminalization of Article 391 of the Criminal Code of Ukraine. An important argument in favour of decriminaliz-

ing this article is a direct reference to this in the Recommendation of the European Committee for the Prevention of Torture following the visit to Ukraine in 2016.

The article analyzes the disadvantages of the technical and legal nature and the problems of the application of this norm by a survey conducted by the employees of the State Criminal-Enforcement Service of Ukraine and those sentenced to imprisonment.

The article draws attention to the fact that this article really cannot prolong its existence. But to completely remove the criminal responsibility for this act, it is necessary to focus not on the form or requirement of a narrow group of people, but on the needs of the whole society if this norm is unnecessary or even harmful.

Foreign experience shows that this unique articles are not present in other legal systems. However, to carry out solely such analysis on one item is not correct given the fact that it is necessary to systematically compare the legal framework of enforcement of sentences and prevent the commission of actions related to the non-compliance with the lawful requirements of the employees of penitentiary institutions in general. Because without using criminal liability, in foreign countries have a wide range of procedural tools not available in the current legislation of Ukraine. And taking into account international experience is essential only systematically, and not selectively. It includes dynamic security, mechanisms and tools for rehabilitation, risk assessment and holding the convicts in cells.

80 % of the polled employees of the State Criminal-Enforcement Service of Ukraine consider that placing placement in a disciplinary cell or cell-type room is the most effective means of influence on a person who systematically violates the established order of execution and serving sentence. It is not a problem for employees of penitentiary institutions, but as a state policy in this area. The article substantiates the need for changes to Article 391 of the Criminal Code of Ukraine in the proposed wording of the author.

Key words: *deprivation of liberty malicious disobedience to the legitimate requirements of the administration; section of tight control; decriminalization; malicious intruder.*

Надійшла до редакції 2.11.2017